

Το κείμενο αυτό είναι ένα απόσπασμα από το Κεφάλαιο 16: Ποιοτικές – ερμηνευτικές μέθοδοι έρευνας στη φυσική αγωγή (σελ.341-364) του βιβλίου «**Για μία καλύτερη φυσική αγωγή**» (Παπαιωάννου, Α., Θεοδωράκης Ι., & Γούδας, Μ.). Θεσσαλονίκη Εκδόσεις Χριστοδουλίδη (www.xristodoulidi.gr). ISBN960-81-83-

36-7

Τεχνικές συλλογής δεδομένων στην ποιοτική έρευνα

Η συλλογή δεδομένων χρησιμοποιώντας ποιοτικές μεθόδους είναι μια πολύπλευρη διαδικασία με τέσσερα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά: (α) ο σκοπός είναι μια όσο το δυνατόν πλουσιότερη περιγραφή του πραγματικού πλαισίου της έρευνας, (β) δεν είναι εκ των προτέρων καθορισμένο επακριβώς το τι δεδομένα θα συλλεχθούν, (γ) χρησιμοποιούνται πολλαπλές μέθοδοι συλλογής δεδομένων, (δ) τα δεδομένα δεν είναι αντικειμενικά. Σε αυτό το σημείο θα πρέπει να τονιστεί ξανά ότι οι μέθοδοι που περιγράφονται παρακάτω δεν είναι ανεξάρτητες από τον ερευνητή. Ο ερευνητής είναι αυτός που διαρκώς διαμορφώνει τον τρόπο χρήσης αυτών των μεθόδων, και η διαδικασία όσο και το αποτέλεσμα εξαρτώνται από τη στάση που παίρνει και το πώς χειρίζεται την έρευνα. Έτσι, υποστηρίζεται ότι ο ίδιος ο ερευνητής είναι το ερευνητικό εργαλείο (Ball, 1990). Είναι φανερό η διαφορά με τις ποσοτικές μεθόδους έρευνας όπου θεωρητικά αν διαφορετικοί ερευνητές μελετήσουν το ίδιο φαινόμενο χρησιμοποιώντας την ίδια μέθοδο και διαδικασία θα πρέπει να καταλήξουν στα ίδια συμπεράσματα. Παρακάτω παρουσιάζονται ορισμένες τεχνικές συλλογής δεδομένων που χρησιμοποιούνται σε έρευνες ποιοτικής μεθοδολογίας. Ο χώρος και ο σκοπός του κεφαλαίου δεν επιτρέπουν κάτι περισσότερο από μια επιφανειακή παρουσίαση. Δύο πολύ χρήσιμα και διαδεδομένα βιβλία που αναλύουν σε βάθος το "πώς" αυτού του είδους ερευνών είναι αυτά των Goetz και LeCompte (1984) και των Reason και Rowan (1981).

Συνέντευξη. Είναι η πιο διαδεδομένη μέθοδος συλλογής δεδομένων στις ποιοτικές έρευνες και για αυτό το λόγο δίνονται επιπλέον βασικά στοιχεία. Η συνέντευξη είναι εκείνη η διαδικασία όπου ένα άτομο κάνει ερωτήσεις κι ένα άλλο απαντάει. Η συνέντευξη έχει μια ποικιλία από χρήσεις και είδη. Χρησιμοποιείται κυρίως: (α) για συλλογή - καταγραφή εμπειριών ή συμπεριφορών: π.χ. «αν ήμουν μαζί σου τότε ή σήμερα τι θα σε έβλεπτα να κάνεις?», (β) για συλλογή απόψεων - γνώμης: Οι ερωτήσεις ζητάνε να κατανοήσουν το πώς αντιλαμβάνεται ή ερμηνεύει π.χ. «τι πιστεύεις» ή «τι σκέφτεσαι» ή «τι θα ήθελες» ή «ποια η γνώμη σου». (γ) για καταγραφή συναισθημάτων: Οι ερωτήσεις στοχεύουν στην καταγραφή συναισθηματικών αντιδράσεων π.χ. «Τι συναισθήματα σου προκάλεσε...;», (δ) για καταγραφή γνώσεων: π.χ. «τι γνωρίζεις για τις υπηρεσίες που παρέχονται από...», (ε) για συλλογή δημογραφικών στοιχείων ή ιστορικού υλικού: οι ερωτήσεις στοχεύουν στην άντληση πληροφοριών όπως ηλικία, εκπαίδευση, επάγγελμα κ.ά., ή πληροφορίες για την καταγραφή ιστορικού για κάποιο θέμα.

Όλες οι παραπάνω χρήσεις των ερωτήσεων μπορεί να αναφέρονται στο παρελθόν, το παρόν ή και το μέλλον. Επίσης, πολύ συχνά χρειάζεται ο ερευνητής να ζητήσει επιπλέον πληροφορίες από τους συμμετέχοντες για την απάντηση που έδωσαν αμέσως πριν. Αυτό γίνεται με ένα είδος ερωτήσεων που λέγονται «διευκρινιστικές ερωτήσεις» και είναι αυτές οι ερωτήσεις που ρωτούν το γιατί σε μια απάντηση που δόθηκε. Χρησιμοποιούνται ερωτήσεις της μορφής πως, που τι, γιατί, πότε, για ποιο λόγο, κ.λπ.

Τα είδη της συνέντευξης είναι οι τυποποιημένες συνεντεύξεις και οι μη τυποποιημένες συνεντεύξεις. Στις τυποποιημένες συνεντεύξεις περιλαμβάνονται: (α) η δομημένη συνέντευξη: Είναι πολύ σχετική με το ερωτηματολόγιο, απλά συλλέγει κάποιες περισσότερες λεπτομέρειες. Ο ερευνητής ρωτάει μια σειρά από αυστηρά προκαθορισμένες ερωτήσεις και οι απαντήσεις που ζητάει είναι επίσης πάνω σε πολύ συγκεκριμένα θέματα. Αυτό σημαίνει ότι σε όλους τους συμμετέχοντες γίνονται ακριβώς οι ίδιες ερωτήσεις, με τα ίδια ακριβώς λόγια, με την ίδια σειρά από έναν ερευνητή που έχει εκπαιδευθεί να συμπεριφέρεται σε κάθε συμμετέχοντα με τον ίδιο τρόπο (συνήθως ουδέτερο), (β) η ημιδομημένη συνέντευξη: Είναι πιο ευέλικτη μορφή συνέντευξης. Επιτρέπει να εμβαθύνει κανείς περισσότερο. Μπορεί να

αλλάξουν οι διευκρινιστικές ερωτήσεις ή και η σειρά των ερωτήσεων.

Χρησιμοποιείται πολύ συχνά στις πιλοτικές έρευνες, (γ) η ομαδική συνέντευξη (δομημένη ή ημιδομημένη):

Χρησιμοποιείται όταν ενδιαφέρει στον ερευνητή να συλλέξει πληροφορίες για την αλληλεπίδραση και πώς αυτή επηρεάζει τον τρόπο που διαμορφώνονται ή αλλάζουν οι απόψεις των συμμετεχόντων. Βοηθάει πολύ όταν διερευνώνται ευαίσθητα θέματα, όπως αντικοινωνικές συμπεριφορές (βία, ναρκωτικά κλπ).

Οι μη τυποποιημένες συνεντεύξεις έχουν σκοπό να συλλέξουν όσο γίνεται περισσότερες πληροφορίες από το συμμετέχοντα. Πάντα υπάρχει μια αρχική δομή, απλά είναι περισσότερο ευέλικτη. Η αλληλεπίδραση των δύο ή περισσότερων ατόμων είναι αυτή που καθορίζει την πορεία της συνέντευξης. Δίνει την αίσθηση στο συμμετέχοντα ότι απλά γίνεται μια συζήτηση. Ο ερευνητής, όμως, έχει συγκεκριμένα πράγματα που θέλει να μάθει ή να ελέγξει. Οι μη τυποποιημένες συνεντεύξεις περιλαμβάνουν την ομαδική (μη δομημένη), εθνογραφική (χωρίς δομή), ιστορίες ζωής, άτυπη συνέντευξη, συζήτηση ή «ωτακουστική». Βιβλία που είναι χρήσιμα για επιπλέον πληροφορίες για τις συνεντεύξεις είναι των Zwiers & Morrisette (1999) και του Foddy (1996).

Παρόλο που η συνέντευξη ως εργαλείο συλλογής δεδομένων έχει χρησιμοποιηθεί και σε έρευνες με «ποσοτική» λογική, η χρησιμοποίησής της από ερευνητές που χρησιμοποιούν ποιοτική μεθοδολογία έχει εντελώς διαφορετικούς σκοπούς. Σε αυτή την περίπτωση ο στόχος είναι να παροτρυνθούν οι συμμετέχοντες στην έρευνα να εκφράσουν και να περιγράψουν τη δική τους άποψη σχετικά με το αντικείμενο της έρευνας. Αυτό όσο και αν φαίνεται απλό είναι στην πραγματικότητα περίπλοκο γιατί πρέπει να περιλαμβάνει περιγραφή των: (α) πώς ο ερωτώμενος δομεί και κατανοεί τον κοινωνικό του περίγυρο στις διάφορες του μορφές (π.χ. τάξη, σχολείο, πόλη, σύλλογος διδασκόντων κλπ.), (β) πώς αντιλαμβάνεται το ρόλο του σε αυτό τον περίγυρο (γ) πώς αντιλαμβάνεται ότι επηρεάζεται η δράση του από διάφορα φαινόμενα σε αυτούς τους χώρους. Για παράδειγμα, αν θέλουμε να εξετάσουμε το εάν και το πώς καινούρια αναλυτικά προγράμματα έχουν επηρεάσει την εργασία των καθηγητών φυσικής αγωγής στο σχολείο, χρησιμοποιώντας συνεντεύξεις, θα πρέπει να αποσπάσουμε απαντήσεις για το πώς ήταν η δουλειά τους πριν τα καινούρια αναλυτικά προγράμματα, ποιος

ήταν ο ρόλος τους στο σχολείο τόσο στην τάξη όσο και στις σχέσεις τους με τους άλλους καθηγητές, ποια η αντιμετώπιση τους από τους διευθυντές, κατά πόσο ασπάστηκαν τα νέα προγράμματα, κατά πόσο προωθήθηκαν τα προγράμματα κατά τόπους από τις διευθύνσεις Φ.Α. κ.λπ.

Ανάλυση μιας περίπτωσης (Case study). Ο ερευνητής επικεντρώνεται σε μία μόνο περίπτωση και προσπαθεί να την κατανοήσει και να την περιγράψει όσο το δυνατόν καλύτερα. Η περίπτωση αυτή μπορεί να είναι ένας συμμετέχων στην έρευνα όπως πχ. ένας καθηγητής ή μία καθηγήτρια ΦΑ, ή ένα σύνολο ατόμων όπως μια τάξη ΦΑ, ή ένας οργανισμός όπως ένα σχολείο, ή μια διεύθυνση φυσικής αγωγής. Σε αυτή την περίπτωση ο ερευνητής δεν ενδιαφέρεται και δε μπορεί να κάνει συγκρίσεις ούτε να βγάλει συμπεράσματα μελετώντας πολλαπλές περιπτώσεις. Αντίθετα το επίκεντρο βρίσκεται στην όσο το δυνατό λεπτομερέστερη περιγραφή και κατανόηση της μίας περίπτωσης. Είναι προφανές ότι η μέθοδος αυτή περικλείει αλλά και βασίζεται σε πολλές από τις υπόλοιπες μεθόδους. Για παράδειγμα, κάποιος που θέλει να μελετήσει την εργασία ενός συγκεκριμένου καθηγητή ΦΑ, μπορεί να χρησιμοποιήσει συνεντεύξεις με τον ίδιο όσο και με άτομα του περιβάλλοντός του, μπορεί να τον παρατηρήσει στην εργασία του, και μπορεί να συμβουλευτεί σχετικά αρχεία.

Παρατήρηση. Ο παρατηρητής που προσεγγίζει το φαινόμενο υπό μελέτη χρησιμοποιώντας την παρατήρηση, προσπαθεί να καταγράψει το φαινόμενο όπως αυτός το αντιλαμβάνεται ως εξωτερικός παρατηρητής αλλά και ταυτόχρονα προσπαθεί να μην επηρεάσει την εξέλιξη του. Για το σκοπό αυτό προσπαθεί η παρουσία του να είναι όσο το δυνατόν πιο διακριτική. Σε αυτή την περίπτωση, ο ερευνητής κρατάει εκτεταμένες σημειώσεις πριν την παρατήρηση (τι σκοπεύω να παρατηρήσω), κατά τη διάρκεια (τι συμβαίνει), και μετά (ποια ήταν τα κύρια σημεία της παρατήρησής μου) του γεγονότος υπό παρατήρηση. Οι σημειώσεις αυτές συνήθως δεν είναι καθόλου δομημένες, αλλά μέσα από αυτές δίνεται η γενική εικόνα αυτού που εξετάζεται. Αυτό έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την ποσοτική παρατήρηση, όπου εκ των προτέρων καθορίζονται οι συμπεριφορές οι οποίες θα καταγραφούν και οι οποίες στην συνέχεια καταμετρούνται ως προς τη συχνότητα εμφάνισης. Μέθοδοι παρατήρησης έχουν χρησιμοποιηθεί από τη

Griffin (1984a, 1984b) η οποία στις εργασίες της εξέτασε τη διαφορετική συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών κατά τη διάρκεια του μαθήματος της ΦΑ.

Συμμετοχική παρατήρηση (Participant observation). Η μέθοδος αυτή συνίσταται στη συμμετοχή του ερευνητή ή της ερευνήτριας στα φαινόμενα τα οποία θέλει να παρατηρήσει. Με τον τρόπο αυτό αποκτάει καλύτερη αίσθηση του γίνεσθαι, η οποία πλησιάζει αυτή των συμμετεχόντων στην έρευνα. Ταυτόχρονα, με τον τρόπο αυτό, η ερευνήτρια γίνεται περισσότερο αποδεκτή από τους συμμετέχοντες και η παρατήρηση δεν διαταράσσει την εξέλιξη των φαινομένων. Ένα παράδειγμα έρευνας με συμμετοχική παρατήρηση παρουσιάζει ο Sparkes (1988). Σε αυτή την περίπτωση ο στόχος του ερευνητή ήταν να μελετήσει τη διαδικασία αλλαγής της κατεύθυνσης της ΦΑ σε ένα σχολείο. Για μεγάλο χρονικό διάστημα, ο ερευνητής συμμετείχε στα μαθήματα ΦΑ βοηθώντας τους καθηγητές και ταυτόχρονα παρατηρώντας το μάθημα, παρευρισκόταν στις συνελεύσεις των καθηγητών που είχαν σχέση με το αντικείμενο, συνομιλούσε μαζί τους στον ελεύθερο χρόνο, όπως π.χ. στα διαλείμματα και γενικά προσπάθησε να συμμετέχει όσο το δυνατόν περισσότερο στην όλη διαδικασία.

Ανάλυση Αρχείων. Κείμενα που έχουν σχέση με το θέμα της έρευνας αναλύονται για να αναγνωριστούν και να εξακριβωθούν τάσεις που υπάρχουν ή υπήρξαν σε διάφορα κοινωνικά φαινόμενα. Ένα παράδειγμα τέτοιας έρευνας περιγράφεται από τον Kirk (1990, 1992), ο οποίος εξέτασε την επίδραση της πολιτικής ιδεολογίας που επικράτησε στην μεταπολεμική Αγγλία στην κατεύθυνση της ΦΑ, αναλύοντας προγράμματα ΦΑ καθώς και σχετικά άρθρα σε περιοδικά κι εφημερίδες, βιβλία, προγράμματα σχολείων, πρακτικά συνεδριάσεων ή δημοσιευμένες συνεντεύξεις, και λόγους πολιτικών και άλλων ατόμων που εμπλέκονταν στη διαμόρφωση της ΦΑ.

Ιστορίες ζωής (Life history). Σε αυτή την περίπτωση, το θέμα της έρευνας εξετάζεται στο πλαίσιο της ζωής ενός ή περισσότερων ατόμων. Κεντρική ιδέα αυτής της μεθόδου είναι ότι τα θέματα προς διερεύνηση δε μπορούν να αποσπαστούν από τα κοινωνικά βιώματα του ατόμου, του οποίου αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι. Επίσης, υποστηρίζεται ότι η στάση και οι ενέργειες του ατόμου στο θέμα που εξετάζεται, γίνονται καλύτερα κατανοητές αν ληφθούν υπόψη οι καταβολές του και η γενικότερή του δράση. Όπως υποστηρίζουν οι Sparkes και Templin (1992) πρέπει να κατανοήσουμε

ότι κάθε άτομο έχει παρελθόν, παρόν και φιλοδοξίες για το μέλλον. Για να μπορέσουμε λοιπόν, να κατανοήσουμε την πρακτική των δασκάλων και ειδικότερα των καθηγητών φυσικής αγωγής, χρειάζεται να σκύψουμε πάνω από τα γεγονότα που διαμόρφωσαν την εμπειρία τους, καθώς και να εξετάσουμε την προσωπικότητα τους και τα πιστεύω τους γενικότερα, μέσα και έξω από το σχολείο γιατί όλα αυτά καθορίζουν τη στάση τους στη δουλειά τους (Ball & Goodson, 1985).